

Інформаційна довідка
щодо оцінки збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу
України внаслідок пошкодження або знищення, у тому числі внаслідок
збройної агресії РФ, об'єктів Смарагдової мережі, видів рослин та тварин,
занесених до Червоної книги України, та приведення правового
регулювання у цій сфері у відповідність до права ЄС*

Вступ. Внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) Україна постала перед новими викликами, у тому числі щодо необхідності фіксації, визначення шкоди та збитків, завданих навколишньому природному середовищу. Відповідні питання були врегульовані в окремих законах України, а також у низці підзаконних актів.

Основна частина.

1. Якими нормативно-правовими актами України регулюються питання оцінки збитків, заподіяних довкіллю України внаслідок пошкодження або знищення, у т. ч. внаслідок збройної агресії РФ, об'єктів Смарагдової мережі, видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України?

Відповідно до статті 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Питання відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, також регламентовано іншими законами України, а саме: Земельним кодексом України, Лісовим кодексом України, Водним кодексом України, Кодексом України про надра, законами України «Про охорону атмосферного повітря», «Про Червону книгу України», «Про охорону земель», «Про угоди про розподіл продукції» тощо.

Пред'являти претензії про відшкодування збитків і втрат, заподіяних державі в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, має право уповноважений центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів відповідно до статті 20² Закону.

Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 (далі – Порядок), встановлено процедуру визначення такої шкоди та збитків, починаючи з 19 лютого 2014 року. Крім того, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 року № 640 утворено комісію із проведення аудиту збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ.

Визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю, відповідно до Порядку здійснюється за такими окремими напрямками:

1) шкода, завдана земельним ресурсам, включаючи пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів.

Основні показники, які оцінюються:

витрати на рекультивацію земель, у тому числі внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і

фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону;

збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення;

витрати на відновлення меліоративних систем;

2) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;

3) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами.

Визначення шкоди та збитків за цим напрямом здійснюється відповідно до:

– Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963;

– Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 липня 2022 року № 295, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 30 травня 2022 року за № 586/37922;

– Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27 жовтня 1997 року № 171, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 5 травня 1998 року за № 285/2725;

– Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року № 167, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11 квітня 2022 року за № 406/37742;

4) втрати надр через самовільне користування.

Основні показники, які оцінюються:

– обсяг самовільного користування надрами;

– збитки, завдані внаслідок самовільного користування надрами.

Визначення шкоди та збитків за цими показниками здійснюється відповідно до Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 вересня 2022 року № 366, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 28 жовтня 2022 року за № 1337/38673;

5) збитки, завдані водним ресурсам, включаючи забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії щодо водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни

фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Основні показники, які оцінюються:

- збитки, заподіяні внаслідок забруднення та засмічення вод;
- збитки, заподіяні внаслідок самовільного, зокрема незаконного користування водними ресурсами;
- збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної (морської) економічної зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях.

Визначення шкоди та збитків за цими показниками здійснюється відповідно до:

– Методики визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 серпня 2022 року № 309, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17 жовтня 2022 року за № 1253/38589;

– Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 21 липня 2022 року № 252, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2022 року за № 900/38236;

– Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 року № 389, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 14 серпня 2009 року за № 767/16783;

б) шкода, завдана атмосферному повітрю, включаючи шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів.

Визначення шкоди та збитків за цим показником здійснюється відповідно до:

– Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затвердженої наказом Міністерства довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 року № 175, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 квітня 2022 року за № 433/37769;

– Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 грудня 2008 року № 639, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21 січня 2009 року за № 48/16064;

7) втрати лісового фонду, включаючи втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати.

Основні показники, які оцінюються:

- втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів;
- втрати лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання та неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок.

Визначення шкоди та збитків за показниками здійснюється відповідно до Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 5 жовтня 2022 року № 414, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 24 жовтня 2022 року за № 1308/38644;

8) збитки, завдані природно-заповідному фонду, включаючи збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду.

Основним показником, який оцінюється, є збитки, завдані природним територіям та об'єктам внаслідок їх пошкодження чи знищення.

Визначення шкоди та збитків за цим показником здійснюється відповідно до Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 жовтня 2022 року № 424, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 листопада 2022 року за № 1416/38752.

На урядовому рівні розроблено додаткові механізми фіксації шкоди та збитків, завданих навколишньому природному середовищу. Так, механізм взаємодії Міністерства оборони України з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України щодо питань фіксування фактів заподіяння шкоди та збитків навколишньому природному середовищу, розрахунку розміру шкоди, завданої природним ресурсам і навколишньому природному середовищу внаслідок подій, що відбулися на об'єктах системи Міністерства оборони України, зумовлених збройною агресією Російської Федерації, визначений Наказом Міністерства оборони України та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 1 грудня 2022 року № 407/509, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 24 січня 2023 року за № 150/39206.

Варто відзначити, що Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2022 року № 1111 «Про внесення змін до Положення про Державну екологічну інспекцію України» уточнено повноваження Інспекції в частині розрахунку розміру шкоди, збитків і втрат, завданих навколишньому природному середовищу та природним ресурсам держави з питань, що належать до її компетенції, внаслідок виникнення аварій, надзвичайних ситуацій, військової агресії, військових, терористичних або інших злочинних дій, у тому числі з початку дії правового режиму воєнного стану.

Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України також розроблено сервіс фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій та/або внаслідок збройної агресії Російської Федерації «ЕкоЗагроза» (<https://ecozagroza.gov.ua/>), який організаційно та функціонально складається з вебсайту та мобільного додатку «ЕкоЗагроза».

Особливості оцінки збитків, завданих видам тваринного й рослинного світу, занесеним до Червоної книги України, регламентуються Постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 року № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» та вищезазначеною Методикою визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженою наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 жовтня 2022 року № 424, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 листопада 2022 року за № 1416/38752.

Особливостей порядку відшкодування збитків, які виникають внаслідок порушення заборон чи обмежень діяльності на територіях Смарагдової мережі, чинним законодавством не передбачено. Водночас, відповідні питання є предметом законопроекту «Про території Смарагдової мережі» (реєстраційний № 4461 від 4 грудня 2020 року).

2. Якими нормативно-правовими актами в Україні регламентується питання відновлення пошкоджених або знищених, у тому числі внаслідок військової агресії РФ, об'єктів Смарагдової мережі, видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України?

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну завдало значної шкоди, у тому числі, об'єктам природно-заповідного фонду та екосистемам. Загалом, вищенаведеними нормативно-правовими актами витрати на відновлення та/або ліквідацію наслідків враховуються при розрахунку розміру шкоди та збитків. При цьому, регламентовано категорії, що відносяться до невідновлюваних втрат, наприклад, знищені ендемічні та/або зникаючі види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України, або унікальні та неповторні природні ландшафти. Невідновлюваними також є втрати об'єктів окремих видів тваринного та рослинного світу, пам'яток природи, що не мають аналогів і не можуть бути відтворені.

Водночас, відбудова чистого й захищеного середовища є одним із пріоритетів у процесах планування та реалізації проектів післявоєнного відновлення. Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 у рамках 24 робочих груп розробила план заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України, перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних проектів нормативно-правових актів, прийняття й реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди¹, які представлено Прем'єр-міністром Денисом Шмигалем на Міжнародній конференції з відновлення України 4 липня 2022 року.

План відновлення України включає 76 проектів з екологічної безпеки та передбачає розробку і прийняття до 2032 року близько 204 нормативно-правових актів різної юридичної сили для забезпечення їх реалізації, у тому числі: 7 актів у межах напряму збереження природних екосистем і біологічного різноманіття,

---

¹ План відновлення України: проєкт. URL: <https://recovery.gov.ua/>; <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

відновлення та розвитку природоохоронних територій та об'єктів. Проектами законів, необхідними для реалізації відповідного напрямку, визначено такі: «Про території Смарагдової мережі» (реєстраційний № 4461 від 04.12.2020 р.); «Про ландшафти»; «Про внесення змін до законів України «Про екологічну мережу», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про тваринний світ».

3. Які регламенти, директиви та інші акти ЄС згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та відповідно до вимог кандидатства на вступ до ЄС мають бути імплементовані в систему українського природоохоронного законодавства з метою виконання Україною своїх євроінтеграційних зобов'язань стосовно об'єктів Смарагдової мережі, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

Додатком ХХХ до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) передбачено наближення національного законодавства до директив ЄС (сектор «Охорона природи»):

- Директиви 2009/147/ЄС про захист диких птахів;
- Директиви 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни.

Також можна відзначити такі основні акти ЄС, які стосуються торгівлі видами флори та фауни й діяльності зоопарків, які доцільно було б урахувати під час адаптації законодавства України у сфері охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, до права ЄС:

- Директива Ради 1999/22/ЄС про утримання диких тварин у зоологічних парках;

- Регламент Ради (ЄЕС) 3254/91 про заборону використання в межах Співтовариства капканів та ввезення до Співтовариства шкурок та продукції, яку виготовлено з певних видів диких тварин, із тих країн, де лов таких тварин здійснюється із застосуванням капканів або методів вилову, які не відповідають стандартам гуманних методів вилову тварин;

- Регламент Ради 338/97 про захист видів дикої фауни та флори шляхом регулювання торгівлі ними;

- інші.

4. Які із запитуваних регламентів, директив та інших нормативних актів ЄС на даний момент вже імплементовані в українське природоохоронне законодавство?

Наразі до національного законодавства лише частково імплементовані положення природоохоронного права ЄС, визначені в Угоді про асоціацію. За інформацією Євроінтеграційного порталу², Верховною Радою України на виконання Угоди про асоціацію (сектор «Охорона природи») прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

---

² URL: <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/navkolyshnie-seredovyshche/>

охорони тваринного світу»³, а також Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин»⁴, метою якого є захист від знищення середовища перебування (зростання) видів тваринного й рослинного світу, занесених до Червоної книги України.

Крім того, на виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат», який забороняє рубки лісу в пралісах, вводить адміністративну відповідальність за знищення й пошкодження пралісів.

З метою імплементації окремих положень Директиви 2009/147/ЄС розроблено законопроект «Про території Смарагдової мережі» (реєстр. № 4461 від 4 грудня 2020 року). Законопроект передбачає, зокрема, зміну підходу до управління природоохоронною територією з «охорони» території на «збереження окремих природних оселищ та природної фауни і флори» шляхом планування та реалізації заходів, які необхідні для підтримання або відновлення природних оселищ та популяцій видів природної флори й фауни у сприятливому статусі збереження.

Висновки. Законодавча діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища повинна враховувати міжнародно-правові зобов'язання України відповідно до Угоди про асоціацію та набуття статусу кандидата на вступ до ЄС, а також виклики, пов'язані зі збройною агресією Російської Федерації. Урядом розроблено низку актів, що мають забезпечити функціонування механізму оцінки та повернення збитків, заподіяних доквіллю України внаслідок пошкодження або знищення, у тому числі внаслідок збройної агресії РФ, об'єктів Смарагдової мережі, видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України. Реалізація Національного плану відновлення потребуватиме розробки відповідного правового регулювання як на законодавчому, так і урядовому рівні.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

*Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.

³URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-19>

⁴ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1829-19#Text>